

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Организовани криминал у Републици Србији:
кривичноправни и кривичнопроцесни аспект

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

др Младен Милошевић,
доцент

КАНДИДАТ:

Милош Јовановић

Београд, 2017. године

Садржај

Увод	3
1. Дефинисање организованог криминала.....	4
2. Узроци организованог криминала	8
3. Појавни облици и карактеристике организованог криминала.....	10
4. Кривичноправни аспект организованог криминала у Републици Србији.....	11
4. 1. Удруживање ради вршења кривичних дела (члан 346. КЗ)	13
4. 2. Прање новца (члан 231. КЗ).....	16
4. 3. Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. КЗ)	19
5. Државни органи за борбу против организованог криминала у Републици Србији	22
6. Кривичнопроцесни аспект организованог криминала у Републици Србији.....	25
6. 1. Посебне доказне радње.....	29
Закључак	40
Литература	41

Увод

Криминал представља свеукупност кривичних дела учињених у датом времену и простору, који се категорише као масовна појава. Иначе, то је друштвено опасна појава којом се угрожавају основне вредности државе и друштва. Уколико криминално деловање буде организовано, односно кривична дела вршена од стране организованих криминалних група, која је основана са јасним циљем и планом деловања, долази до појаве организованог криминала. Основни циљ организованог криминала је стицање профита, од нелегалних радњи, ради његове легализације, односно тежња организованих криминалних група да постану део политичког система. Да би сузбијање организованог криминала било адекватно, потребно је да политичка елита буде свесна његове присутности и негативних последица његовог постојања. Нажалост, уместо тога, у нашој држави је извесно време негирано постојање организованог криминала. Организовани криминал се одређује као невојна претња националној безбедности, која се у литератури различито тумачи. Доминатно је било тумачење националне безбедности као безбедности државе, мада се то схватање временом проширило и на безбедност појединца и друштва. Последице постојања организованог криминала су вишеструке: кршење основних људских права и слобода, смањен прилив буџетских средстава, утаја пореза, повећана социјална давања, нефункционисање правне државе, угрожавање животне средине, као и многе друге последице.

Организовани криминал је криминолошки, кривичноправни и кривичнопроцесни феномен. Као криминолошки феномен, организовани криминал можемо посматрати кроз три димензије криминалне појаве: феноменологију (скуп појавних облика организованог криминала), етиологију (узроци и фактори настајања организованог криминала) и виктимологију (жртве организованог криминала). У суштини, организовани криминал је вршење кривичних дела, с једне стране, док је с друге стране представља кривични прогон његових извршилаца.

Потребно је напоменути да се у литератури користе термини криминал и криминалитет, што ствара дилему који употребити. Током овог рада ће бити

коришћен термин криминал, јер је то законски термин, осим на оним местима где други аутори користе термин криминалитет. У овом раду ће бити обрађени феноменологија и етиологија организованог криминала, као и његов кривичноправни и кривичнопроцесни аспект.

1. Дефинисање организованог криминала

Постојање и концепт организованог криминала су познати јш као средњовековна категорија, али је правни израз или нормирање у новом значењу скоријег датума. Средњовековне банде и „револуционарно“ криминално понашање су познати феномен који су изазвали законодавне реакције (Симовић Хибер, 2007: 117). Мада, и поред спознаје о постојању организованог криминала као друштвено опасне појаве, изостало је његово законско нормирање, а самим тим адекватно репресивно деловање на његовом сузбијању, односно спречавању будућих извршилаца овог кривичног дела (превентивно деловање), јер поступање надлежних органа не би имало законску основу.

У дефинисању организованог криминала¹ евидентна су два основна приступа, *научно-теоријски* и *правни*. Први приступ приоритетно узима у обзир методе друштвених наука, а други вредносно одређује организовани криминал и прописује адекватне санкције за његове починиоце, пошто је организовани криминал кривично дело. Важно је да су теоријска и правна дефиниција подударне, с тим што теоријска дефиниција увек треба да претходи правној (Мијалковски, 2010: 117). Наиме, постоји много теоријских дефиниција организованог криминала, где сваки аутор одређеном елементу дефиниције даје већи значај, док други запоставља, што је сасвим неоправдано, јер се на тај начин не може сагледати целокупна проблематика организованог криминала.

¹ Професор Бановић наводи да се приликом дефинисања организованог криминал могу користити следећи приступи: акциони (битно је шта се ради - парадигма предузетништва), структурални (битно је ко врши криминалну делатност - парадигма мафије) и системски (организовани криминал представља стање друштва, независно од тога ко и која кривична дела врши). Видети детаљније у: Бановић, Б. (2010). Организовани криминал. У: *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности*. Београд: Службени гласник, Факултет безбедности. стр. 251-260.

По многим ауторима, једну од насвеобухватнијих дефиниција организованог криминала дао је Хауард Абадински (Howard Abadinsky). Према њему, организовани криминал је неиделошко удружење одређеног броја лица блиске друштвене интеракције, организовано на хијерархијској основи, са најмање три хоризонтална нивоа, односно ранга, а које функционишу у циљу остварења профита и достизања моћи на основу учешћа како у незаконитим тако и законитим пословима. Позиције у хијерархији и позиције функционалне специјализације морају се преносити на основу сродства или пријатељства, или бити рационално поверене с обзиром на вештину и способност онога коме се додељују. Сталност чланова се подразумева, а организација избегава конкуренцију и тежи успостављању монопола у односу на врсту делатности или одређено подручје. Организацију карактерише спремност да употреби насиље или корупцију ради остварења својих циљева или постизања дисциплине. Чланство је рестриктивно, а експлицитна писана или неписана правила функционисања поштују се под претњом примене санкције, укључујући и убиства (Бановић, 2010: 259). Поред ове теоријске дефиниције, неопходно је навести шире и уже схватање организованог криминала. Шире схватање појма организованог криминала обухвата оне облике организованог криминала где постоје криминална организација и организовани приступ у фази припрема и извршења кривичних дела, с циљем прибављања противправне имовинске користи. Уже схватање, своди појам организованог криминала само на оне облике организованог криминала где је дошло до успостављања одређених веза између шефова криминалних организација и представника државе и њених органа² (Бошковић, 1998: 7).

Организовани криминал је у домаћем праву постао предметом законске регулативе тек 2002. године³. Наше право спада у групу оних, које је под

² Најопаснији облик пенетрације организованог криминала у политичке структуре државе постоји у случајевима криминализације појединих чланова, па и већег дела владе једне земље. Политичке одлуке које је донео државни врх с циљем омогућавања организованих криминалних група на тај начин постају „квазилегалне“ и имуне од санкције унутрашњег права. Овде није реч о организованом криминалу у ужем, већ у још ужем смислу, који би се слободно могао назвати *државним криминалом* (Стајић, 2011: 193).

³ *Закон о изменама и допунама Законика о кривичном поступку СРЈ*, од 2002. године, који у посебним одредбама о поступку за кривична дела организованог криминала (Глава XXIXа), поред

политичким утицајем владајућих структура дуго и упорно игнорисало проблем. (Симовић Хибер, 2007: 123). У складу са позитивним правом, организовани криминал представља вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе или њених припадника (Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких дела - у даљем тексту ЗоСОК, 2002, члан 3, став 1). Поред наведеног закона, организовани криминал је на исти начин дефинисан и у Законнику о кривичном поступку (у даљем тексту ЗКП), из 2011. године, члан 2, став 34. Неопходно је напоменути да иста дефиниција организованог криминала постоји и у Националној стратегији за борбу против организованог криминала, што нужно одређује закључак да је у нашој држави организовани криминал јединствено дефинисан.

Национални интереси су један од конституената политике безбедности, јер се у функцији интереса формулишу *изазови и претње по безбедност, који уз циљеве и задатке чине основни садржај стратегије сваке националне безбедности* (Кековић, 2011: 127). Управо је у Стратегији националне безбедности Републике Србије, из 2009. године, одређен организовани криминал као асиметрична претња националној безбедности, и наведено је да се испољава нарочито у областима недозвољене трговине наркотицима, оружјем, трговине људима и људским органима и илегалних миграција, као и у економско-финансијској сфери,

одредби и посебним правилима за кривично гоњење учинилаца кривичних дела организованог криминалитета, прописује и обележја која би одређено криминално деловање требало да садржи, да би се могло сврстати у област организованог криминалитета. Наиме, према овом закону (који организовано криминално деловање препознаје преко криминалне организације, а не преко организоване криминалне групе), одредбе наведене главе примењују се у случајевима када постоји *основана сумња* да је извршено кривично дело резултат: 1) организованог деловања *више од два лица*, чији је циљ вршење тешких кривичних дела ради стицања добити или моћи; 2) да је сваки члан криминалне организације имао унапред одређени задатак или улогу; 3) да је делатност криминалне организације планирана на дуге време или неограничено; 4) да се делатност организације заснива на примени одређених правила интерне контроле и дисциплине чланова; 5) да се делатност организације планира и врши у међународном размерама; 6) да се у вршењу делатности примењује насиље или застрашивање или да постоји спремност за њихову примену; 7) да се у вршењу делатности користе привредне или пословне структуре; 8) да се користи прање новца или незаконито стечене добити; 9) да постоји утицај организације или њеног дела на политичку власт, медије, извршну или судску власт или на друге друштвене или економске чиниоце. Да би се конкретан криминални догађај могао сврстати у област организованог криминалитета, од свих наведених елемената, бар четири морају да буду испуњена, а први елемент мора да буде нужно испуњен (Јовић, 2013: 30, 31).

пролиферацији конвенционалног оружја и могућности пролиферације оружја за масовно уништење.

У литератури се све криминалне групе које учествују у делатностима организованог криминалитета деле на националне и међународне⁴ (Игњатовић, 2011: 115). Поред проблема дефинисања организованог криминала, постоји проблем одређивања и дефинисања носиоца ове друштвено опасне појаве. Наиме, у медијима и јавности, као синоними за носиоца организованог криминала користе се следећи појмови – клан, ганг⁵, банда, мафија⁶, организовани криминални колективитет⁷, криминално удружење и други. Међутим, уместо наведених термина, најисправније би било користити израз *организована криминална група*, јер је то законски термин, односно у складу са позитивним правом, под којом се подразумева група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи (Кривични Законик – у даљем тексту КЗ, 2005, члан 112, став 35)⁸.

⁴ Транснационалне криминалне организације које се најчешће помињу (уз Мафију одн. *Cosa Nostra*) су: јапанске Јакузе (од јапанског *yakuza* - гангстер), кинеске Тријаде („црна друштва“), колумбијски наркокартели (најпознатији они из Меделина и Калија), француска Уједињена Корзика (*Unione Corse*), афричке организације (најпознатија је нигеријска мафија) (Игњатовић, 2011: 116).

⁵ Гангстер је реч енглеског порекла (*gang* – група, чета, банда) и означава члана неке криминалне групе или банде. Гангстерска банда представља дружину која се организовано бави криминалном делатношћу на дрскији и перфиднији начин од обичне криминалне организације, док гангстеризам представља друштвено негативну појаву која означава криминалну делатност гангстерских банди у континуитету и на одређеном простору (Бошковић, 1998: 111).

⁶ У односу на порекло и значење речи мафија, постоји неколико различитих мишљења. У Малој просветној енциклопедији наводи се да је мафија прво био назив за тајно разбојничко удружење на Сицилији 1860. године, да би касније овај термин био употребљен за означавање сваке опасне, криминално организоване дружине. Међутим, у Етимолошком речнику италијанског речника истиче се да је ова реч настала раних шездесетих година XIX века и да је означавала нешто шармантно, мило, драго и слично томе (Бошковић, 1998: 103, 104).

⁷ Овај термин, у монографији *Тероризам и организовани криминал*, користи професор Мијалковски. Видети детаљније: Мијалковски, М. (2010). *Тероризам и организовани криминал*. Београд: Факултет безбедности. стр. 135-140.

⁸ Иста дефиниција организоване криминалне групе постоји у ЗКП (члан 2, став 33).

2. Узроци организованог криминала

Свака појава, у друштвеном смислу позитивна или негативна, има један или више узрока. У теорији безбедности се узроци о организованом криминалу начелно класификују на *објективне* и *субјективне*. Политичке и друштвено-економске прилике у једној држави могу да буду узрок различитим облицима организованог криминала. Реч о провереној чињеници да организовани криминал представља својеврсно тржиште, које настаје и опстаје на сличним поставкама функционисања легалног тржишта (Мијалковски, 2010: 131). Да ли ће пак поменути објективни узроци обавезно „произвести“ неку или више врста организованог криминала, првенствено зависи од понашања субјективног фактора (субјективних узрока). Овог фактора (људи) треба посматрати према друштвено-правном статусу особа које су у непосредној или посредној вези са организованим криминалом. Те особе се могу разврстати у две групе – приватне и службене, с тим што су могућности приватних особа маргиналне, односно примарне су могућности службених особа (Мијалковски, 2010: 132).

На простору Републике Србије, догађаји из 90-тих година прошлог века утицали су на њен политички, привредни и друштвени живот. Ратови вођени на простору бивше СФРЈ; економске санкције међународне заједнице; инфлација, односно хиперинфлација у појединим периодима; власничка трансформација и приватизација друштвене својине; смањење производње и понуде производа; пад стандарда; незапосленост; „сива економија“ и „црно тржиште“; неконвертибилна домаћа валута и нереалан девизни курс; смањење кредитибилности банака; монополистички положај великих пословних система и појединих предузећа; шпекулантско понашање и друго, утицали су не само на пораст организованог криминалитета, већ су створили јединствен простор и повољан амбијент да организовани криминалитет добије нове, савременије форме (Теофиловић и Теофиловић, 2014: 363).

Посебно су, према Националној стратегији за борбу против организованог криминала из 2009 године, утицајни следећи фактори: сиромаштво и висок степен

незапослености, структура власништва и својинска трансформација, корупција⁹, геотранзитни положај земље, непримењивање или селективно примењивање прописа, недостатак професионализма и злоупотреба савремених технологија

Свака трансформација својине представља погодну основу за појаву разних облика криминалитета, нарочито оних испољених организованим облицима криминалног деловања с циљем стварања приватног капитала, а на штету друштвене својине, изигравањем одређених законских прописа (Бошковић, 1998: 91). У претходном периоду биле су испољене одређене незаконитости којима је нанета штета друштвеној својини, јер је роба по нижој цени од њене стварне вредности прелазила у приватни капитал. То је доводило до богаћења једног слоја људи који су тај капитал искористили да се одговарајућим облицима организовања укључе у економске токове земље, оплођујући тако неосновано стечен капитал и прикривајући његово порекло (Бошковић, 1998: 91, 92).

Ефикасно сузбијање организованог криминалитета подразумева познавање услова који доприносе њиховом настајању и развоју. Због тога је битно откривање свих криминогених фактора који узрокују настајање и развој свих облика организоване криминалне делатности на просторима наше земље. На основу тога и других прикупљених индиција треба планирати превентивну и репресивну делатност, што би омогућило одређену контролу настанка и развоја организованог криминалитета и спречавање његових изненадних појавних облика, као и ефикасније откривање његових облика и прикупљања доказа (Бошковић, 1998: 21).

⁹ Доводећи садржаје дефиниција организованог криминалитета и корупције у компаративан однос и посматрајући их у области привредног криминалитета са становишта актуелне криминалне праксе, може се закључити да су ова два појма у двоструком односу. Прво, организовани криминалитет најчешће се служи корупцијом као начином повезивања и одржавања везе са органима власти, државним и другим утицајним привредним и финансијским субјектима, без обзира на то да ли су ти видови корупције предвиђени као кривично дело или не. Други аспект односа организованог криминалитета и корупције испољава се у извршењу конкретних кривичних дела организованог криминалитета у области привредног криминалитета којима се стиче корист и остварује профит без законског основа, те као таква спадају у домен корупције према претходно наведеној класификацији. Међутим, то не значи да су сва кривична дела организованог криминалитета која су извршена у области привредног криминалитета морају да буду и корупцијска кривична дела (Бошковић, 1998: 64).

3. Појавни облици и карактеристике организованог криминала

Организовани криминал у савременим условима проширује своју делатност на различита поља криминалног деловања, а у односу на традиционалне форме непрестано открива нове области које могу бити извор криминалног профита. Начелно, сви појавни облици организованог криминала могу да се сврстају у две групе: кривично дело организовања криминалне групе, односно удружења (која се јавља у два облика, као организовање злочиначког удружења, за шта је одговоран организатор, и као приступање и деловање у оквиру злочиначког удружења, за шта су кривично одговорни сви чланови криминалног удружења) и скуп кривичних дела која чине припадници криминалног удружења, због којих је удружење и основано (Јанковић и Јанковић, 2014: 139).

Организовани облици криминалног деловања су све присутнији у области општег и привредног криминалитета и у новије време испољавају се на веома дрзак начин са израженим степеном друштвене опасности. Експанзија организованог криминалног деловања све је присутнија, а дрскост, перфидност, лукавост, професионалност, упорност и нехуманост пратећи су елементи у извршавању тешких и сложенијих кривичних дела. Организованост учинилаца кривичних дела је на све завиднијем нивоу где је присутна подељеност задатака, уз обавезно поштовање принципа конспиративности. Они се међусобно повезују и стварају криминалне организације, независно од било којих административних граница или просторне удаљености, што указује на интернационализацију и међународни карактер организованог криминалног деловања, и што треба познавати ради избора адекватних метода у његовом супростављању (Бошковић, 1998: 22).

За разлику од ранијих облика организованог криминала, када је примарни разлог бављења криминалом био новац¹⁰, данашњи „велики“ криминалци имају и

¹⁰ Основни типови криминала су: насилнички, имовински, политички, саобраћајни, високотехнолошки и други. Имовински криминал може се поделити на: ситуациони, конвенционални и професионални; криминалитет позива, укључујући и криминалитет белог оковратника; криминалитет корпорација и организовани (Игњатовић, 2011: 110). Према томе, на основу ове поделе, основни циљ организованог криминала је стицање противправне имовинске користи.

више новца него што могу да потроше. Разлог даљег бављења организованим криминалом је (пored примарног) моћ, односно жеља за ванинституционалним, ванправним, ванетичким и другим утицајима на државу и политику, односно заузимање положаја и утицаја у друштву које не могу стећи учествовањем у нормалним демократским процесима. Та нова негативна енергија и опасности које са собом носе изазивају последице које више ниједна земља појединачно, као ни међународна заједница, не могу да толеришу (Стајић, 2011: 189).

Делатности које спадају у организовани криминалитет могу се поделити на оне које се врше легално и нелегалне. Први („легални“) су повезани са прањем новца и то су сви послови које доносе висок профит. Од илегалних, то су трговина наркотицима, посредовање при запошљавању, коцкање, лихварење, уцене и рекетирање, тј. изнуђивање новца за заштиту која није тражена. Рекет се узима најчешће од проститутки и власника свих врста локала (Игњатовић, 2011:115).

Појавни облици организованог криминала заступљени у Републици Србији, према Националној стратегији за борбу против организованог криминала, су: трговина наркотицима, изнуде, отмице, уцене, трговина људима, кријумчарење људи, корупција, прање новца, злоупотреба службеног положаја, фалсификовање новца и других средстава плаћања, проституција, трговина оружјем и експлозивним материјама, међународно кријумчарење возила, кријумчарење акцизне робе и високотехнолошки криминал.

4. Кривичноправни¹¹ аспект организованог криминала у Републици Србији

Кривичноправни аспекти организованог криминалитета обухватају примарно *три основне области*: 1) одређивање појма организоване криминалне

¹¹ Кривично право је грана позитивног права чија је основна функција заштитна функција. Ту своју функцију кривично право остварује прописивањем одређених понашања као кривичних дела и кривичних санкција за та дела, као и услова за њихову примену према учиниоцима кривичних дела. Тиме оно пружа заштиту најзначајнијим добрима и вредностима од понашања која их повређују или угрожавају. Другим речима, циљ кривичног права јесте сузбијање криминалитета. Оправдање постојања кривичног права заснива се на његовој нужности за успешан заједнички живот људи (Стојановић, 2014: 3).

групе, 2) однос саучесништва¹² и организованог криминалитета и 3) конкретне инкриминације које су типичне за организовани криминалитет. Све ове области су материјалног кривичноправног карактера – прва спада у сферу општег дела кривичног права, пошто је својевременим новелама нашег Кривичног законика дефинисана организована криминална група, а саучесништво је важна општа кривичноправна област, док трећа област представља део посебног кривичног права, јер се односи на поједине инкриминације (Шкулић, 2014: 2).

Организоване криминалне групе које данас делују на подручју Републике Србије могу се описати као динамичне, са прилагодљивом структуром и способношћу да брзо мењају поље деловања у различитим криминалним активностима: трговини дрогом, илегалним миграцијама и трговини људима, нелегалној трговини културним добрима, крађама и преварама, крађи и другим кривичним делима у вези са моторним возилима, финансијском и привредном криминалу, пореским преварама и утајама итд. Ове групе су углавном организоване у хоризонталном смислу координације, а мање у вертикалном смислу строге хијерархије и субординације. Чланови ових група су како држављани Републике Србије, тако и држављани суседних земаља, пре свега Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе. Њихова делатност има транснационални карактер (Бановић, 2010: 266, 267). Облици организоване криминалне делатности нису само присутни у области општет, већ постоје и у области привредног криминалитета, где је испољена опасност да поједини облици успоставе одговарајуће везе са државом и њеним органима (Бошковић, 1998: 32). Ради лакшег разумевања организованог криминала, овде ће бити обрађена следећа кривична дела¹³: удруживање ради

¹² Уопштено речено, под саучесништвом се подразумева остварење кривичног дела од стране више лица. У ствари, то је стицај више лица у једном кривичном делу. Поред објективне везе која се састоји у заједничком остварењу битних елемената кривичног дела, између више лица мора постојати и субјективна веза да би се радило о саучесништву. Субјективна веза се огледа у свести о заједничком деловању. Саучесништво је заједничко остваривање кривичног дела од стране више лица уз постојање свести код њих да заједнички делују. Свест о заједничком деловању мора постојати код саучесника (укључујући и саизвршиоце), али не и код извршиоца кривичног дела (Стојановић, 2014: 258).

¹³ Општи појам кривичног дела може се одредити на следећи начин: *кривично дело је радња која је у закону предвиђена као кривично дело, која је противправна и која је скривљена* (Стојановић, 2014: 95).

вршења кривичних дела (као основно кривично дело организованог криминала), прање новца и неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога. Наиме, професор Ђорђе Игњатовић дели делатности које спадају у организирани криминал на легалне и илегалне; из тог разлога ће бити обрађено кривично дело прање новца, као легална делатност, и кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, као илегална делатност.

4. 1. Удруживање ради вршења кривичних дела (члан 346. КЗ)

Основно кривично дело организованог криминалитета, а то је у нашем кривичном праву – удруживање ради вршења кривичних дела (некадашње злочиначко удруживање¹⁴), испољава пуно суштинских сличности да неким облицима саучесништва, а нарочито оним формама саучесништва у упоредном кривичном праву, које се у ствари, своде на различите варијанте завере у кривичноправном смислу (Шкулић, 2014: 23).

Кривично дело злочиначко удруживање постојало је и у нашем кривичном законодавству, и то у кодификованом Кривичном Законику из 2005. године. Међутим, изменама и допунама Кривичног Законика¹⁵ ово кривично дело је преименовано у кривично дело удруживање ради вршења кривичних дела, које у позитивном праву има неколико облика¹⁶. Овде ће бити обрађени основни (став 1),

¹⁴ Давне 1810. године француски Цоде пенал је формирао оригинално кривично дело под називом злочиначко удруживање, којим је предвиђена кажњивост за просту чињеницу чланства у групи која има намеру да чини кривична дела, чак и у случају да ниједно дело није учињено (Симовић Хибер, 2007: 117).

¹⁵ Кривично дело злочиначко удруживање било је регулисано чланом 346. Кривичног Законика из 2005. године на следећи начин: Ко организује групу или друго удружење које има за циљ вршење кривичних дела за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, казниће се затвором од три месеца до пет година (став 1); Ако се дело из става 1. овог члана односи на групу или друго удружење које има за циљ вршење кривичних дела за која се може изрећи казна затвора од двадесет година или затвор од четрдесет година, организатор групе или другог удружења ће се казнити затвором најмање десет година или затвором од тридесет до четрдесет година, а припадник удружења затвором од шест месеци од пет година (став 3).

¹⁶ Уобичајена је и подела обележја (елемената) бића кривичног дела на основна и допунска. Скуп основних обележја чини основни облик неког кривичног дела. Допунска обележја су *квалификаторне* и *привилеговане* околности. Допунска обележја дају кривичном делу карактер тежег или лакшег облика. Прописујући квалификаторне околности, законодавац прописује теже (квалификаторне) облике неког кривичног дела и за њега прописује строжу казну (нпр. прописано је да убиство ако је извршено на подмукао начин представља један од тежих облика убиства). Код

тежи (став 2) и најтежи облик (став 5), мада поред њих постоје и привилеговани (лакши) облици које се односе на припадност групи (став 3) или организованој криминалној групи (став 4), могућност блажег кажњавања или факултативног основа ослобађања од казне организатора (став 6) или припадника (став 7) групе или организоване криминалне групе, који је открио или спречио извршење кривичних дела, ради чијег вршења је група или организована криминална група организована.

Основни облик овог кривичног дела чини онај ко организује групу која има за циљ вршење кривичних дела за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, ако законом за такво организовање није предвиђена тежа казна, казниће се затвором од шест месеци до пет година (КЗ, 2005, члан 346, став 1). Под групом се подразумева постојање најмање три лица повезаних тади трајног или повременог вршења кривичних дела која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру (КЗ, 2005, члан 112, став 22). Организовање је предузимање различитих делатности у циљу стварања, конституисања одговарајућег облика удруживања за вршење кривичних дела. Организовање подразумева стварање новог, до тада непостојећег облика удруживања или коришћење већ постојећег коме се мења основна функција деловања, или се, поред постојећих, као основна додаје још и функција вршења кривичних дела (Стојановић и Делић, 2014: 314, 315).

Тежи облик овог кривичног дела чини онај ко организује организовану криминалну групу, ако законом за такво организовање није предвиђена тежа казна, казниће се затвором од једне до осам година (КЗ, 2016, члан 346, став 2). Као и претходни, и овај облик је супсидијарног карактера и постојаће само ако за такво организовање није предвиђена тежа казна (Стојановић и Делић, 2014: 316). Неопходно је поменути да кривично дело удруживање ради вршења кривичних дела довршено организовањем групе, односно криминалне групе. У случају да је

привилегујућих околности закон прописује лакше (привилеговане) облике и предвиђа блажу казну у односу на основни облик (нпр. ако код кривичног дела преваре уместо намере прибављања противправне имовинске користи код учиниоца постоји намера да другог оштети) (Стојановић, 2014: 111).

дошло до извршења додатних кривичних дела, постојаће стицај¹⁷ кривичних дела – удруживање ради вршења кривичних дела и конкретног дела које је извршено (Стојановић и Делић, 2014).

Стицај ће постојати под условом да околност да је кривично дело учињено од стране групе представља основно, а не допунско обележје бића (квалifikаторну околност) извршеног кривичног дела. Разлог томе лежи у чињеници да тежи (квалификовани) облик кривичног дела које је извршено од стране групе, по правилу, већ претпоставља и запрећену тежу казну (Стојановић и Делић, 2014: 315).

Ако се дело из става 1. и 2. овог члана односи на групу или организовану криминалну групу, која има за циљ вршење кривичних дела за које се може изрећи казна затвора од двадесет година или затвор од тридесет година до четрдесет година, организатор групе или организоване криминалне групе ће се казнити затвором најмање десет година или затвором од тридесет до четрдесет година, а припадник групе или организоване криминалне групе затвором од шест месеци до пет година (КЗ, 2005, члан 346, став 5). Ово је најтежи облик кривичног дела удруживање ради вршења кривичних дела, јер је циљ вршење најтежих кривичних дела, за која је запрећена казна затвора од двадесет година или затвор од тридесет до четрдесет година.

Релевантан облик кривице је директни умишљај. Садржина умишљаја зависи од тога да ли се околност да је у питању група или организована криминална група која има за циљ вршење кривичних дела за која се може изрећи казна затвора од двадесет година или затвор од тридесет до четрдесет година, третира као објективни услов инкриминације или као нормативно обележје бића кривичног дела. У првом случају организатор, односно припадник не би морао да

¹⁷ *Стицај кривичних дела* постоји када један учинилац једном радњом (*идеални стицај*) или са више радњи (*реални стицај*) учини више кривичних дела за која му се истовремено суди. Идеални стицај, подразумева, дакле, да је учинилац предузимањем једне радње учинио више кривичних дела, за која му се, по природи ствари, истовремено суди. Код реалног стицаја он је са више радњи, без обзира на њихов временски размак, учинио више кривичних дела за која му се истовремено суди, али н зато што то као и код идеалног стицаја другачије и не може бити, већ и онда када за раније учињена кривична дела из било којих разлога није дошло до суђења (између осталог и зато што нису откривена) (Стојановић, 2014: 242).

зна да се кривична дела обухваћена планом групе или организоване криминалне групе може изрећи казна затвора казна затвора од двадесет година или затвор од тридесет до четрдесет година, док би у другом случају морао да буде свестан те околности (Стојановић и Делић, 2014: 317).

4. 2. Прање новца (члан 231. КЗ)

Прање новца подразумева низ најразличитијих мера и активности¹⁸ које се предузимају у циљу легализације нелегално стечених прихода и прикривања њиховог незаконитог порекла. Када је имовина резултат вршења криминалних активности, онда њени поседници настоје да нађу начин да се таква имовина укључи у легалне финансијске токове, тј. да користе тај новац. Проблем у вези с прањем новца попримио је драматичне размере последњих година, идући у корак с висином средстава која су инвестирана и која су у игри (Коларић, 2007: 62). Најчешћи облик легализације или скривања нелегално стечених средстава јесте коришћење тзв. *оф-шор банкарства*. То обухвата фискалне погодности земаља у којима се банкарске, корпорацијске и друге финансијске трансакције обављају под строгим режимом поштовања дискреционих права банака, а са минималним надзором власти. Оф-шор финансијски центри¹⁹ пружају погодности појединим физичким и правним лицима која користе њихове услуге, што је и најчешћи разлог за њихово оснивање (Бошковић и Скакавац, 2009: 378).

¹⁸ Прва фаза („улагања или пласман“) састоји се у прекидању директне везе између новца и незаконите делатности којом је новац стечен. Реч је о увођењу незаконито стеченог новца у финансијски систем одређене државе и то се врши на више начина. Један од распрострањених начина на који организовани криминалци то покушавају да учине јесте када готов новац уплаћују на банковне рачуне, под изговором неке законите делатности у којој се плаћање углавном врши у готовом новцу. На пример, уплата пазара прикупљеног у неком туристичком објекту. Други регистрован начин представља оснивање фиктивног привредног субјекта који нема пословних активности, већ служи искључиво за полагање „прљавог“ новца. Трећи начин обухвата активности у смислу уситњавања великих сума новца, а потом његово полагање на рачуне у износима који нису сумњиви и нису предмет пријављивања надлежним органима итд. (Мијалковски, 2010: 157).

¹⁹ Упрошћено, овај сложен процес изгледа овако: организовани криминалци региструју фирму или банку у неком од „пореских рајева“ и тамо уложе нелегално стечени новац. Уз разноврсну помоћ пријатеља, новац уложен у Тирани (Албанија) пребацију на рачун туристичке агенције регистроване у Швајцарској са седиштем у Приштини. Потом обезбеде трансфер новца у Бејрут, на рачун „Друштва за верску толеранцију“, регистрованог у Каиру са седиштем у Тунису, одакле новац иде на рачун компаније за авио-саобраћај регистроване у Пакистану, која ради у Авганистану, са пословницама у двадесетак држава, а рачун има у Лос Анђелесу (Мијалковски, 2010: 159).

Кривично дело прања новца код нас је најпре било прописано у савезном Закону за спречавању прања новца из 2003. године („Службени лист СРЈ“, број 53/03), да би након доношења КЗ и Закона о спречавању прања новца из 2005. године („Службени гласник РС“, број 85/05) ово кривично дело је постало део основног кривичног законодавства. На нормативном плану овде је такође значајан и Закон о спречавању прања новца и финансирању тероризма из 2009. године („Службени гласник РС“, број 20/09) у коме су предвиђене различите мере за сузбијање прања новца и казнене одредбе које прописују одговарајуће привредне преступе и прекршаје (Стојановић и Делић, 2014: 184).

Основни облик кривичног дела прање новца чини онај ко изврши конверзију или пренос имовине, са знањем да та имовина потиче од кривичног дела, у намери да се прикрије или лажно прикаже незаконито порекло имовине, или прикрије или лажно прикаже чињенице о имовини са знањем да та имовина потиче од кривичног дела, или стекне, држи или користи имовину са знањем, у тренутку пријема, да та имовина потиче од кривичног дела, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном (КЗ, 2005, члан 231, став 1).

Сходно законској одредби²⁰, кривично дело се може остварити на један од следећих начина: конверзијом или преносом имовине која потиче од кривичног дела, прикривањем или лажним приказивањем чињеница о имовини која потиче од кривичног дела и стицањем, држањем или коришћењем имовине која потиче од кривичног дела (Стојановић и Делић, 2014: 185). Кривично дело се може остварити предузимањем једне или више делатности које представљају радњу извршења. У случају предузимања више радњи извршења постоји једно кривично дело, а ова

²⁰ Поред основног облика кривичног дела прање новца, постоје тежи, посебни и најтежи облик овог кривичног дела. Тежи облик кривичног дела прање новца је предвиђен чланом 231. став 2. КЗ, а отежавајућа околност овог облика је да износ новца или имовине из основног облика прелази износ од милион и петсто хиљада динара, у том случају учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година и новчаном казном. У ставу 3. предвиђен је посебан облик кривичног дела који постоји када основни облик (став 1) или тежи облик (став 2) кривичног дела изврши лице које је имовину која представља објект кривичног дела прања новца само прибавило извршењем кривичног дела, тј. када је оно извршилац и претходног кривичног дела од ког имовина потиче (Стојановић и Делић, 2014: 188).

чињеница може имати значај приликом одмеравања казне (Стојановић и Делић, 2014: 186).

Објект кривичног дела прање новца је имовина, која потиче од кривичног дела, а чланом 112. став 36. КЗ дефинисана је као имовинска корист и то као добро сваке врсте, материјално или нематеријално, покретно или непокретно, процењиво или непроцењиво и исправа у било ком облику којом се доказује право или интерес у односу на такво добро, односно под имовином сматра се и приход или друга корист остварена, непосредно или посредно, из кривичниг дела, као и добро у које је она претворена или са којим је помешана.

У контексту овог кривичног дела појам имовине означава пре свега новац који потиче од кривичног дела, као права и ствари прибављене тим новцем. Појам новац треба тумачити у складу са одредбом члана 112. став 23.²¹ Осим готовинског новца, појам новца овде обухвата и хартије од вредности (нпр. обвезнице, благајничке записе или комерцијалне записе) и друга средства плаћања (нпр. путничке чекове или кредитно писмо) које гласе на домаћу или страну валуту (Стојановић и Делић, 2014: 187).

Најтежи облик овог кривичног дела чини онај ко дело из става 1. или 2. овог члана изврши у групи, казниће се затвором од две до дванаест година и новчаном казном (КЗ, 2005, члан 231, став 4). Наиме, до извршења најтежег облика кривичног дела прање новца долази ако је основни или тежи облик овог кривичног дела извршен од стране групе, што представља квалификаторну околност овог облика овог кривичног дела. При том, овај облик кривичног дела је непосредна веза кривичног дела прање новца са организованим криминалом, али се уместо термина организована криминална група користи термин група, што није у складу са дефиницијом организованог криминала у нашем кривичном законодавству. Основни разлог за такву законску одредбу је што се прање новца јавља као секундарно кривично дело организованог криминала, у намери да се легализују финансијска средства примарних кривичних дела организованог криминала.

²¹ Новац је метални и папирни новац или новац израђен од неког другог материјала који је на основу закона у оптицају у Србији или у страној држави (КЗ, 2005, члан 112, став 23).

У циљу ефикасне борбе против прања новца потребно је комплементарно деловање свих надлежних државних органа и институција у прикупљању и анализи података који се односе на ово кривично дело. Имајући у виду да прање новца представља глобални проблем неопходно је деловати и на плану јачања међународне сарадње у овој области (Коларић, 2007: 80).

4. 3. Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. КЗ)

Будући да нарко-криминал обухвата кривична дела првенствено (непосредно) управљена против живота и здравља људи, а посредно и против националне безбедности државе, кривични закони преовладавајућег броја држава прецизно га одређују кроз више кривичних дела ове врсте за која су прописане строге казне (Мијалковски, 2010: 149, 150). Кривична дела обухваћена нарко криминалом у нашем кривичном законодавству су: неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. КЗ), неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а КЗ) и омогућавање уживања опојних дрога (члан 247. КЗ)²². Под појмом опојне дроге се сматрају супстанце и препарати који су законом и другим прописом заснованим на закону проглашени за опојне дроге и остале психоактивне контролисане супстанце (КЗ, 2005, члан 112, став 15).

Кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога има неколико облика, али за потребе овог рада биће анализирани основни, тежи и најтежи облик овог кривичног дела, управо из разлога да се схвати сва штетност овог облика организованог криминала²³.

²² Ова два кривична дела (неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога и неовлашћено држање опојних дрога) можемо назвати примарним криминалитетом у вези са злоупотребом опојних дрога. Секундарни криминалитет чине кривична дела која врше конзументи под утицајем опојних дрога или кривична дела која се чине да би се до дроге дошло. Терцијални криминалитет би обухватао појаву међународних криминалних организација које се баве криумчарењем и илегалном трговином опојним дрогама (Жарковић и сар., 2005: 308).

²³ Поред обрађених облика кривичног дела неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, постоје и два привилегована (лакша) облика (КЗ, 2005, члан 246, став 2 и 6) и облик којим је предвиђена могућност факултативног ослобађања од казне, за учиниоца овог кривичног дела из става 1. до 4. (КЗ, 2005, члан 246, став 5).

Основни облик овог кривичног дела чини онај ко неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају или ко ради продаје купује, држи или преноси или ко посредује у продаји или куповини или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге, казниће се затвором од три до дванаест година (КЗ, 2005, члан 246, став 1). Радња извршења²⁴ је алтернативно прописана и може се састојати у следећем: производњи опојне дроге, преради опојне дроге, продаји опојне дроге, нуђењу опојне дроге на продају, куповини опојне дроге ради продаје, држању опојне дроге ради продаје, преношењу опојне дроге ради продаје, посредовању у продаји или куповини опојне дроге и на други начин стављању у промет опојне дроге (Стојановић и Делић, 2014: 204).

Такозвана Балканска рута за промет наркотика стартује из земаља са Средњег истока и завршава се у Европи. Главни транзитни центар осовине је Истанбул, одакле се преко Грчке, Бугарске или Албаније дрога преноси у западну Европу. Недавне политичке и друштвене промене у централној и источној Европи подстакле су да се формирају нова тржишта дроге (Стајић, 2011: 194). Приличан број истраживача, изучавајући структуру „индустрије дроге“ или нарко-тржишта, установили су да се у ланцу између произвођача и крајњих корисника дроге јављају бројни криминални учесници, чак до десетак. Будући да се на одређеном нарко-тржишту обично налази више врста дрога (кокаин, марихуана, хероин и синтетичка), свака врста дроге има свој ланац нарко-дилера, а изузетно се догађа да један организовани криминални колективитет има монопол на све врсте дрога (Мијалковски, 2010: 153, 154).

Ако је основни облик овог кривичног дела извршен од стране групе, или је учинилац овог дела организовао мрежу препродаваца или посредника, учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година (КЗ, 2005, члан 246, став 3). Дистрибуцију дроге унутар одређене државе остварује један или више пирамидалних криминалних колективитета. Такозвани „увозници“ представљају

²⁴ Дефиницију сваке радње извршења видети детаљније у: Стојановић, З. и Делић, Н. (2014). *Кривично право: посебни део*. Београд: Правни факултет. стр. 204-206.

врх нарко-криминалаца у националним оквирима. Они купују дрогу од „извозника“, наравно, у великим количинама и задужени су да чистом дрогом у већим паковањима снабдевају криминалне синдикате. Реч је о првом посреднику или првом нивоу дистрибуције дроге, који у физичком смислу никада не види нити додирне дрогу. Други посредник (криминални синдикат) продаје дрогу навелико трећим посредницима (мноштво малих група које су међусобно одвојене, а покривају сва микротржишта у земљи), који мешају дрогу са другим материја и пакују је у дозе за тзв. „уличне трговце“ (представљају ниво четвртог посредника у пирамидалној структури). Они такође разблажују дрогу и пакују је у још мањим количинама, које продају зависницима (Мијалковски, 2010: 154, 155).

Ако је основни облик овог кривичног дела извршен од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором од најмање десет година (КЗ, 2005, члан 246, став 4). Овај облик кривичног дела претпоставља постојање организоване криминалне групе и извршење основног облика кривичног дела од стране њених припадника. Уколико је дошло до стварања организоване криминалне групе, али не и до извршења основног облика кривичног дела, неће постојати ово, већ кривично дело удруживање ради вршења кривичних дела (члан 346. КЗ) (Стојановић и Делић, 2014: 209).

Иако је јасно да у борби против злоупотребе опојних дрога приоритет треба дати превентивном деловању, у савременом друштву и даље је основно средство репресија чија примена има циљ да у што већој мери онемогући неовлашћену производњу и продају опојних дрога и на тај начин спречи њихову злоупотребу (Стојановић и Делић, 2014: 203). Код откривања илегалне производње и промета опојних дрога има пуно тешкоћа. Дрога се открива или на граничним прелазима или приликом растурања на улици или другом погодном месту. Материјални докази скоро да не постоје, осим приликом хватања на делу, при чему се само пресеца ланац кријумчарења, а не долази до организатора. Илегална трговина опојним дрогама врло је еластична врста криминалитета и прилагођава се ситуацији на тржишту и степену контроле у појединим земљама. То конкретно значи да извори снабдевања и канали које пролази дрога зависе од потражње и њене цене (Жарковић и сар., 2005: 310).

5. Државни органи за борбу против организованог криминала у Републици Србији

На основу важећег законодавства²⁵, а према Националној стратегији за борбу против организованог криминала, носиоци борбе против организованог криминала су: Министарство унутрашњих послова, Безбедносно-информативна агенција (БИА), Војнобезбедносна агенција (ВБА) као орган управе у саставу Министарства одбране, Министарство правде²⁶ и Министарство финансија (Управа за спречавање прања новца; Пореска управа, односно у оквиру које се оснива Пореска полиција; Управа царина). Тамо где механизми неформалне контроле нису одвратили преступника од вршења тешких кривичних дела, долази до примене механизма формалне социјалне контроле која се одвија у две фазе: откривање и расветљавање²⁷ криминалног акта и његовог учиниоца, оптуживање и суђење због извршеног дела, да би се окончала са изрицањем судске одлуке (преткривични и кривични поступак) и извршење кривичних санкција (Игњатовић, 2011: 141).

Полицијске послове везане кривично дело организованог криминала обавља Служба за сузбијање организованог криминала (ЗоСОК, 2002, члан 10, став 1). Служба за сузбијање организованог криминала јесте специјализована линијска служба у саставу МУП-а Републике Србије, која поступа сагласно налозима и инструкцијама специјалног тужиоца. Организациони делови СБПОК-а који се баве сузбијањем организованог криминала подељени су на области наркотика, општег,

²⁵ Надлежност, овлашћења и поступање свих државних органа који учествују у борби против организованог криминала уређује више закона, од којих су најважнији: Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, Кривични законик, Законик о кривичном поступку, Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, Закон о полицији, Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку³¹, Закон о спречавању прања новца и други (Никач и Симић, 2013: 215).

²⁶ Државни органи, као део Министарства правде, у борби против организованог криминала, Тужилаштво за организовани криминал и Посебно одељење Вишег суда у Београду, односно Специјално тужилаштво и Специјални суд, биће обрађени у делу рада *Кривичнопроцесни аспект организованог криминала у Републици Србији*.

²⁷ Неопходно је поменути да се притвор, као најтежа мера која погађа окривљеног, у поступку за кривично дела организованог криминала, издржава у Посебној притворској јединици, која се налази у Окружном затвору у Београду (ЗСОК, 2009, члан 15, став 1), док министар правде ближе уређује организацију, рад и поступање са притвореницима у Посебној притворској јединици, у складу са Закоником о кривичном поступку и Закону о извршењу кривичних санкција (ЗСОК, 2009, члан 15, став 2).

финансијског и високотехнолошког криминала (Никач и Симић, 2013: 216). Министар унутрашњих послова, уз прибављено мишљење Тужиоца за организовани криминал, поставља старешину Службе за сузбијање организованог криминала, и доноси акт којим ближе уређује рад Службе, у складу са законом (ЗоСОК, 2002, члан 10, став 3). Основни задатак СБПОК чини откривање, спречавање и сузбијање организованог криминала на територији Србије и кривичан прогон чланова организованих криминалних колективитета за које постоји основана сумња да су учинили кривична дела из ове области. Овај задатак извршава самостално и сарадњом са Управом криминалистичке полиције и Жандармерије МУП-а Србије, а у појединим случајевима са Безбедносно-информативном агенцијом и Војно-безбедносном агенцијом, које су такође надлежне да се самостално ангажују на спречавању и сузбијању организованог криминала (Мијалковски, 2010: 209).

Са имплементацијом Закона о спречавању прања новца, у Србији је основана Финансијска обавештајна служба која ради у оквиру Министарства финансија, под називом Управа за спречавање прања новца. Ово тело има задатак да прикупља податке, анализира и чува податке и информације добијене од обвезника, као и да открива, истражује и спречава прање новца. Управа добија финансијске извештаје о свим готовинским трансакцијама од или преко 15.000 еура (у динарској противвредности), или о више међусобно повезаних готовинских трансакција које чине исту суму. У случају када утврди да у вези неког лица или трансакције постоји сумња да се ради о прању новца, Управа обавештава надлежне државне органе (полицију, правосуђе и инспекцију) ради предузимања радњи и мера из њихове надлежности (Коларић, 2007: 80).

Пореска полиција размењује информације са другим државним органима надлежним за борбу против организованог криминала, а првенствено са Управом за спречавање прања новца, Управом царина, Народном банком Србије, Државном ревизијом и Министарством унутрашњих послова. На основу резултата самосталне оперативне ангажованости и података добијених од других државних органа израђује периодичне процене анализе ризика из области пореског криминала и у складу с тим унапређује своје оперативно-тактичке и техничке мере и поступке.

Константна је заокупљеност пореске полиције у вези са успешним откривањем свих могућности за избегавање плаћања пореза и стицање противправне имовинске користи приватних и правних лица, као и обезбеђивањем доказа којима ће се успешно оспоравати фиктивни промети између „фантомских“ (фиктивних) предузећа и „перачких“, као и „регуларних“ фирми, чија су суштинска делатност симуловани послови (Мијалковски, 2010: 204).

Транснационално обележје преовладајућег броја облика организованог криминала условило је да свака држава у највећој могућој мери оспособи своју царинску службу за ефикасно откривање и сузбијање ове опасности. Истовремено, обезбеђује ефикасан надзор њеног рада, осигуравајући се од корумпирања појединих њених припадника, будући да искуства из праксе често показују на такву могућност. Свака држава организацију и функционисање царнских послова уређује законом и независно од назива тог органа (Управа царине, Служба царине итсл.) има огромну улогу у спречавању и сузбијању многих облика организованог криминала у њиховој критичној фази („извозно-увозна“ или транзитна) између два организована криминална колективитета размештена на територији две државе или унутар једног криминалног колективитета са развијеним структурним елементима на територији две или више држава (Мијалковски, 2010: 204, 205).

У раду на спречавању и откривању облика организованог криминалитета нужна је међусобна сарадња органа унутрашњих послова, као и сарадња с другим органима откривања, надзора и контроле и јавним тужилаштвом, уз примену научних и практичних метода и адекватног коришћења достигнућа појединих природних и техничких наука у склопу криминалистичких метода (Бошковић, 1998: 117).

6. Кривичнопроцесни²⁸ аспект организованог криминала у Републици Србији

Прва мера коју треба применити у сузбијању организованог криминалитета састоји се у адекватној контроли над садашњим стањем у домену организованих облика криминалног деловања, како би се спречио развој постојећих и настајање нових облика. Функција контроле мора се применити ради супротстављања организованом криминалитету (Бошковић, 1998: 120). Последица сузбијања организованог криминала је манифестована у процесиурању његових извршилаца, односно кривичном поступку за кривично дело организованог криминала.

Најадекватније је да се појам кривичног поступка одреди на следећи начин: кривични поступак је законом регулисано предузимање кривичнопроцесних радњи од стране кривичнопроцесних субјеката, и то све с циљем доношења одлуке суда о кривичном делу, одговорности учиниоца, кривичној санкцији и другим процесним односима који су у вези с кривичним делом а захтевају учешће и одлуке суда (Бејатовић, 2016: 45). Законик о кривичном поступку познаје три врсте кривичних поступака, у зависности од врсте и тежине кривичног дела, одређених својстава извршилаца и предмета поступка. То су: општи (редовни) кривични поступак²⁹, посебни или особени кривични поступци и помоћни поступци (Бејатовић, 2016: 45). Поступак за кривично дело организованог криминала спада у посебне или

²⁸ Кривично процесно право је систем правних прописа којима се одређују кривичнопроцесни субјекти и регулишу њихови кривичнопроцесни односи који настају предузимањем кривичнопроцесних радњи, и то све с циљем расветљења и решења кривичне ствари као предмета и задатка кривичног процесног права (Бејатовић, 2016: 28).

²⁹ Целокупна архитектура општег или редовног кривичног поступка састоји се од три стадијума, с тим да сваки од њих има више фаза и етапа. То су: претходни стадијум, главни стадијум и стадијум поступка по правним лековима. Претходни стадијум поступка има три фазе (предистражну, истражну и фазу оптужења), док се главни стадијум поступка састоји такође из три фазе (фаза припремања главног претреса, главног претреса, изрицање и објављивање првостепене одлуке). Поступак по правним лековима, као трећи могући стадијум поступка уопште, карактеришу две могуће фазе (поступак по редовним и поступак по ванредним правним лековима). Уз ово, архитектура овако схваћеног поступка може да се посматра и још с једног аспекта. То је аспект главних субјеката појединих његових стадијума и фаза. Посматрано са овог аспекта, два су стадијума поступка (туžilачки и судски). Туžilачки стадијум поступка, сагласно новој улози јавног тужиоца у истрази, чине предистражни поступак и истрага. Насупрот овоме, потврдом оптужнице поступак из туžilачког прелази у судски стадијум поступка (Бејатовић, 2016: 47).

особене кривичне поступке; то су они у којима се као и у општем или редовном кривичном поступку решава кривична ствар и доноси одлука о делу, учиниоцу и санкцији. Основна разлика између ове две врсте кривичних поступака јесте у врсти и тежини кривичних дела за која се спроводе и у својстима њихових извршилаца (Бејатовић, 2016: 46).

Поступку разјашњавања и доказивања кривичних дела организованог криминалитета претходи идентификација постојећих облика у којима се испољава организовани криминалитет у свим областима криминалитета и утврђивање конкретних кривичних дела у кривично-правном смислу. Применом одговарајућих криминалистичких метода органи унутрашњих послова обезбеђују личне и материјалне доказе у односу на све елементе одређеног кривичног дела, његовог учиниоца и постојања криминалне организације и њене везе са државом и њеним органима, односно релевантним политичким, привредним и финансијским субјектима (Бошковић, 1998: 139).

Посматрано са аспекта главних субјеката појединих стадијума кривичног поступка, постоје тужилачки и судски стадијум, а према ЗоСОК у поступку за кривично дело организованог криминала то су Тужилаштво за организовани криминал, са функцијом оптужбе и Посебно одељење Вишег суда у Београду, као првостепени, односно Посебно одељење Апелационог суда у Београду, као другостепени судски орган за кривично дело организованог криминала, са функцијом суђења.

Тужилаштво за организовани криминал³⁰ је надлежно за поступање у предмету кривичног дела организовани криминал (ЗоСОК, 2002, члан 4, став 1), чијим радом руководи Тужилац за организовани криминал (ЗоСОК, 2002, члан 5, став 1). Важно је споменути да се на Тужилаштво за организовани криминал примењује Закон о јавном тужилаштву, осим ако ЗоСОК није другачије одређено (члан 4, став 2). Основно право и дужност јавног тужиоца је да гони учиниоце кривичних дела и других кажњивих дела; самим тим, надлежност Тужиоца за

³⁰ На подручју Републике Србије јавно тужилаштво је организовано тако да постоје Републичко јавно тужилаштво, апелациона јавна тужилаштва, виша јавна тужилаштва и основна јавна тужилаштва. Јавна тужилаштва посебне надлежности јесу Тужилаштво за организовани криминал и Тужилаштво за ратне злочине (члан 13. ст. 1 и 2. ЗЈТ) (Бејатовић, 2016: 165).

организовани криминал је да гони учиноце кривичног дела организованог криминала³¹ и учиноце кривичних дела таксативно наведених у члану 2. ЗоСОК.

Главни кривичнопроцесни субјект, а тиме и главни носилац активности у спровођењу истраге, јесте надлежни јавни тужилац. Он је задужен и одговоран за покретање, законито и ефикасно спровођење истраге (Бејатовић, 2016. 392). Ради остваривања повереног задатка, Тужилац за организовани криминал може захтевати да полиција преузме одређене мере или радње у датом року и да га о томе одмах обавести (ЗоСОК, 2002, члан 11, став 3), а о евентуалном непоступању или неблаговременом поступању полиције, Тужилац за организовани криминал ће обавестити министра унутрашњих послова или Владу (ЗоСОК, 2002, члан 11, став 4). Поред тога, полиција може самоиницијативно у преткривичном поступку да дође до сазнања да се припрема или је учињено кривично дело организованог криминала или је у вези са спречавањем или откривањем кривичног дела организованог криминала предузела неку службену радњу, дужна је да о томе одмах обавести Службу за сузбијање организованог криминала и Тужиоца за организовани криминал (ЗоСОК, 2002, члан 11, став 2).

За поступање у предметима кривичног дела организованог криминала надлежан је Виши суд у Београду, као првостепени, за територију Републике Србије (ЗоСОК, 2002, члан 12, став 1), односно надлежно је Посебно одељење³² које се образује у оквиру Вишег суда, чијим радом руководи председник Посебног одељења Вишег суда (ЗоСОК, 2002, члан 13, став 1 и 2), кога поставља председник

³¹ Сходно таквом опредељењу законодавца, а с циљем успешне реализације поверене му функције кривичног гоњења учинилаца кривичних дела за која се гони по службеној дужности, јавни тужилац је надлежан, тј. има право и дужност да предузима следеће активности: руководи предистражним поступком; одлучује о непредузимању или одлагању кривичног гоњења; спроводи истрагу; закључи споразум о признању кривичног дела и споразум о сведочењу; подиже и заступа оптужбу пред надлежним судом; одустане од оптужбе; изјављује жалбе против неправоснажних судских одлука и подноси ванредне правне лекове против правноснажних судских одлука; предузима друге радње када је то одређено Закоником (члан 43) (Бејатовић, 2016: 172).

³² Неопходно је напоменути да судија Посебног одељења Вишег суда мора имати најмање осам година професионалног искуства у области кривичног права, кога распоређује председник Вишег суда у Београду, на време од шест година (ЗоСОК, 2002, члан 13, став 4), односно предност приликом распоређивања или упућивања у Посебно одељење имају судије које поседују потребна стручна знања и искуство из области борбе против организованог криминала и корупције (ЗоСОК, 2002, члан 13, став 6).

Вишег суда у Београду из реда судија распоређених на рад у Посебно одељење Вишег суда, на време од четири године, који мора имати најмање десет година професионалног искуства у области кривичног права (ЗоСОК, 2002, члан 13, став 3). Другостепени орган надлежан за одлучивање о кривичном делу организовани криминал је Апелациони суд у Београду (ЗоСОК, 2002, члан 12, став 2), односно надлежно је Посебно одељење Апелационог суда у Београду, чијим радом руководи Председник Посебног одељења Апелационог суда у Београду (ЗоСОК, 2002, члан 14, став 1 и 2), кога поставља председник Апелационог суда у Београду из реда судија распоређених на рад у посебно одељење Апелационог суда, на време од четири године (ЗоСОК, 2002, члан 14, став 3), који мора имати најмање дванаест година професионалног искуства у области кривичног права (ЗСОК, 2009, члан 14, став 4).

Главни претрес је фаза судског кривичног поступка у којој долази до потпуног и свестраног расправљања о кривичној ствари. Расправљање о кривичној ствари на главном претресу обухвата како расправу о оптужном акту овлашћеног тужиоца, тако и расправу о свим доказима на којима ће се заснивати судска одлука, односно и расправу о свим правним и чињеничним питањима важним за законито решење конкретне кривичне ствари (Бејатовић, 2016: 434). Најважнији део главног претреса је доказни поступак, чији почетак објављује председник већа (ЗКП, 2011, члан 394, став 1), током кога се изводе докази о чињеницама које су предмет доказивања – чињенице које чине обележје кривичног дела или од којих зависи примена неке друге одредбе кривичног закона и одредаба кривичног поступка (ЗКП, 2011, члан 394, став 2). Посматрано са аспекта важећег текста ЗКП, доказне радње подељене су у две категорије – редовне доказне радње³³ и посебне доказне радње (Бејатовић, 2016: 295). Редовне доказне радње имају своју примену у поступку за кривично дело организовани криминала, јер се јављају као репресивне мере након откривања постојања организованог криминала. У циљу сузбијања

³³ Редовне доказне радње су: увиђај, реконструкција кривичног догађаја, саслушање окривљеног испитивање сведока, вештачење, исправе, узимање узорака, провера рачуна и сумњивих трансакција, претресање стана и лица, привремено одузимање предмета. Видети детаљније о редовним доказним радњама у: ЗКП, од члана 82 до 160. или Бејатовић, С. (2016). *Кривично процесно право*. Београд: Службени гласник. стр. 294-348.

организованог криминала дошло је до прилогођавања одређених доказних радњи³⁴ овој друштвено штетној појави, односно до стварања нових мера и радњи, које требају бити ефективније. Институт *окривљеног и осуђеног сарадника*, прописан је одредбама Законика о кривичном поступку, под називом „споразум о сведочењу окривљеног“, односно „споразум о сведочењу осуђеног“. Према овим одредбама, споразум о сведочењу окривљеног, односно осуђеног, надлежни јавни тужилац може да закључи само за кривична дела за која је посебним законом прописано да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, односно за кривична дела организованог криминалитета и ратних злочина (Јовић, 2013: 163).

6. 1. Посебне доказне радње

Посебне доказне радње су друга група доказних радњи уопште у нашем кривичном поступку. Посматрано у односу на редовне доказне радње, основна карактеристика посебних доказних радњи тиче се услова и обима њихове примене. За разлику од редовних, посебне радње доказивања могу бити примењене само под претпоставком законом прописаних услова и само код одређених, а не код свих кривичних дела. Основни *ratio legis* озакоњења посебних доказних радњи у нашем кривичном процесном законодавству, као и уопште, што је посебно дошло до изражаја Законом о изменама и допунама ЗКП из 2009. године, јесте стварање нормативне основе за ефикаснију борбу против организованог и других тешких облика криминалитета. Другим речима, увођење посебних доказних радњи и стварање могућности њихове примене за кривична дела организованог криминала, корупције и других изузетно тешких кривичних дела условљено је потребама праксе која је указивала на то да се овако тешки облици криминала не могу

³⁴ Процесна трансформација окривљеног у сведока, применом института „сведок сарадник – окривљени и осуђени сарадник“ темељи на две основне претпоставке: *прва* се односи на потпуно јасну чињеницу да се без лица која су активно учествовала у криминалним делатностима организованих криминалних група, криминална делатност се не би могла разоткрити и доказати; *друга*, да је генерално посматрано, за друштво мање штетно да се члану организоване криминалне групе који у њој није имао доминантну улогу и није њен организатор, утврди минимална казна прописана законом за кривично дело које је признао и за које је у поступку доказано да га је учинио (Јовић, 2013: 161).

ефикасно откривати и доказивати средствима која нуди кривични поступак који познаје само редовне – класичне радње доказивања (Бејатовић, 2016: 348).

Примена посебних доказних радњи могућа је једино ако су испуњени услови предвиђени чланом 161 ЗКП, као и у односу на одређена кривична дела, која су наведена у члану 162. ЗКП. Наиме, чланом 162. став 1. тачка 1. прописано да је могућа примена посебних доказних радњи у односу на кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, што нужно омогућава примену за кривична дела организованог криминала, као и друга кривична дела (таксативно наведена у члану 162. став 1. тачка 2. и 3. ЗКП). Што се тиче услова за примену посебне доказне радње, неопходно је да постоје основи сумње³⁵ да лице извршило кривично дело организованог криминала (ЗКП. 2011, члан 161, став 1), а изузетно се могу одредити и према лицу за које постоје основи сумње да припрема кривично дело организованог криминала (ЗКП. 2011, члан 161, став 2). Поред овог, потребно је да не постоји други начин за прикупљање доказа за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано (ЗКП. 2011, члан 161, став 1), док ће орган поступка, приликом одлучивања о одређивању и трајању посебних доказних радњи, посебно ценити да ли би се исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана (ЗКП. 2011, члан 161, став 3). Према Законику о кривичном поступку, из 2011. године, у нашем кривичном процесном законодавству, постоји шест посебних доказних радњи³⁶, и то: тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука и прикривени иследник.

³⁵ Законодавац под појмом *основ сумње* подразумева „скуп чињеница које посредно указују да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинилац кривичног дела“ (Бејатовић, 2016: 29).

³⁶ Током објашњавања посебних доказних радњи, коришћене су одредбе ЗКП, у којима се наводе појмови јавни тужилац и судија за претходни поступак. Међутим, ради примене истих доказних радњи за кривични поступак за дело организованог криминала, уместо термина јавни тужилац/судија за претходни поступак, подразумева употреба термина Тужилац за организовани криминал, односно судије за претходни поступак Посебног одељења Вишег суда у Београду.

Тајни надзор комуникације

Једна од најзаступљенијих метода која се користи у истраживању организованог криминалитета јесте надзор и снимање телефонских разговора и других комуникација, које осумњичена особа остварује. Општи је утисак или чињеница да је законодавац у последњој деценији, од почетног нормирања ове мере (2001), па све до доношења сада важећег Законика о кривичном поступку (2011), само термилошки мењао поједине речи у њеном називу, а да је суштина остала иста (Јовић, 2013: 89). До 2001. године, када су ЗКП-ом Републике Србије органи унутрашњих послова добили посебна овлашћења у преткривичном поступку у вези са сузбијањем организованог криминала (мере електронског надзора, тајног праћења и оптичког снимања), ова мера је била у надлежности безбедносних служби (Мијалковски, 2010: 218, 219).

Уколико су испуњени услови за примену посебне доказне радње уопште (ЗКП, члан 161, став 1 и 2), на образложени предлог јавног тужиоца суд може одредити надзор и снимање комуникације која се обавља путем телефона или других техничких средстава или надзор електронске или друге адресе осумњиченог и заплону писама и других пошиљки (ЗКП, 2011, члан 166), коју одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом (ЗКП, 2011, члан 167, став 1), која садржи расположиве податке о лицу према којем се тајни надзор комуникације одређује, законски назив кривичног дела, означање познатог телефонског броја или адресе осумњиченог, односно телефонског броја или адресе за коју постоје основи сумње да је осумњичени користи, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, обим и трајање посебне доказне радње (ЗКП, 2011, члан 167, став 2).

Тајни надзор комуникације може трајати три месеца, а због неопходности даљег прикупљања доказа се може продужити највише за три месеца. Уколико се тајни надзор комуникације спроводи у случају кривичног дела организовани криминал може се изузетно продужити још највише два пута у трајању од по три месеца. Спровођење надзора се прекида чим престану разлози за његову примену (ЗКП, 2011, члан 167, став 3).

Наредбу о спровођењу³⁷ тајног надзор извршава полиција, Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција. О спровођењу тајног надзора комуникације сачињавају дневни извештаји који се заједно са прикупљеним снимцима комуникације, писмима и другим пошиљкама које су упућене осумњиченом или које он шаље достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев³⁸. Поштанска, телеграфска и друга предузећа, друштва и лица регистрована за преношење информација дужна су да државном органу који извршава наредбу, омогући спровођење надзора и снимање комуникације и да, уз потврду пријема, предају писма и друге пошиљке (ЗКП, 2011, члан 168, став 1 и 2).

По завршетку тајног надзора комуникације орган који је спроводио наредбу доставља судији за претходни поступак снимке комуникације, писма и друге пошиљке и посебан извештај који садржи: време почетка и завршетка надзора, податке о службеном лицу које је надзор спровело, опис техничких средстава која су примењена, број и расположиве податке о лицима обухваћеним надзором и оцену о сврсисходности и резултатима надзора (ЗКП, 2011, члан 170, став 1). Приликом отварања писама и других пошиљки, судија за претходни поступак ће пазити да се не повреди печати и да се омоти и адресе сачувају, а о чему ће саставити записник. Сав материјал добијен спровођењем тајног надзора, судија за претходни поступак доставиће јавном тужиоцу (ЗКП, 2011, члан 170, став 2), који

³⁷ Једна од особености ове радње јесте и могућност проширења тајног надзора комуникације у току њеног спровођења. Наиме, ако у току спровођења тајног надзора и комуникације дође до сазнања да осумњичени користи други телефонски број или адресу, орган који извршава наредбу прошириће тајни надзор комуникације и на тај телефонски број или адресу и о томе ће одмах обавестити јавног тужиоца. По пријему обавештења, јавни тужилац одмах подноси предлог да се накнадно одобри проширење тајног надзора комуникације, и о истом одлучује судија за претходни поступак у року од 48 часова од пријема предлога. У случају усвајања предлога судија накнадно одобрава проширење тајног надзора комуникације, а ако одбије предлог, материјал који је прикупљен проширењем се уништава (члан 169. ст. 1-3) (Бејатовић, 2016: 351).

³⁸ Стиче се утисак да је читав процес од доношења судске наредбе до окончања мере, „у рукама“ органа који меру практично спроводи, тако да, алтернативна законска одредба да се током спровођења мере прикупљени материјали достављају суду и јавном тужиоцу „на њихов захтев“, не представља адекватан облик контроле, односно адекватно праћење њеног тока. Једно међу веома спорним питањима јесте питање, стручне компетентности лица која по захтеву јавног тужиоца врше препис или опис (транскрипцију) снимака прибављеног применом мере (Јовић, 2013: 98).

ће одредити да се снимци добијени употребом техничких средстава у целини или делимично препишу и опишу (ЗКП, 2011, члан 170, став 3).

Тајно праћење и снимање

Остваривањем услова за примену посебних доказних радњи (ЗКП, члан 161, став 1 и 2), на образложени захтев јавног тужиоца суд може одредити тајно праћење и снимање осумњиченог ради: 1) откривања контаката или комуникације осумњиченог на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама, осим у стану; 2) утврђивања истоветности лица или лоцирања лица и ствари (ЗКП, 2011, члан 171, став 1).

Посебну доказну радњу тајно праћење и снимање одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом (ЗКП, 2011, члан 172, став 1), која садржи податке о осумњиченом, законски назив кривичног дела, разлоге на којима се заснива сумња, означање просторија, места или превозног средства, овлашћење за улазак и постављање техничких уређаја за снимање, начин спровођења, обим и трајање посебне доказне радње (ЗКП, 2011, члан 171, став 2). Временско трајање ове доказне радње, органи овлашћени за њено спровођење, као и поступање по њеном окончању су регулисани на исти начин као и тајног надзора комуникације.³⁹

Тајном праћењу и снимању, по правилу би требало да претходи детаљно аналитичко истраживање лица, предмета, објеката и простора, у циљу прикупљања релевантних сазнања о конкретној „мети“ која је предмет судске наредбе, односно о правилној судској процени начела супсидијарности примене мере. У циљу прикупљања ових сазнања, полиција може према одредбама Закона о полицији, поред класичних оперативно-техничких мера и радњи да примени полицијско овлашћење опажања и опсервирања, које ће допринети постојању основа сумње да је кривично дело извршено или се припрема, односно понавља (Јовић, 2013: 114).

³⁹ Видети члан 172, члан 173 ЗКП.

Симуловани послови

Испуњавањем општих услова за примену посебне доказне радње (ЗКП, члан 161, став 1 и 2), на образложени захтев јавног тужиоца суд може одредити: 1) симуловану куповину, продају или пружање пословних услуга; 2) симуловано давање и примање мита⁴⁰ (ЗКП, 2011, члан 174, став 1), коју одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом која садржи податке о осумњиченом, законски назив кривичног дела, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, снимање, документовање, обим и трајање посебне доказне радње (ЗКП, 2011, члан 175, став 1 и 2). Временско трајање ове доказне радње, органи надлежни за њено спровођење (односно њихова овлашћена лица) и поступање са материјалом насталим применом доказне радње је на исти начин дефинисано као и код претходне две доказне радње⁴¹.

Важно је напоменути да овлашћено лице органа надлежног са спровођење ове доказне радње не чини кривично дело ако је радња коју предузима кривичним законом предвиђена као радња кривичног дела (ЗКП, 2011, члан 176, став 2), односно забрањено је и кажњиво да овлашћено лице које спроводи ову доказну радњу подстрекава другог на извршење кривичног дела (ЗКП, 2011, члан 176, став 3). Реч је о криминалистичким операцијама за откривање тзв. канцеларијских кривичних дела, у којима учинилац и жртва успостављају обострано „користан“ однос – постоји заједничка корист (нпр. у области мита и корупције, проституције итд). Ове посебне мере карактеристичне су по томе што се комбинују са мерама сазнања и достављања података са рачуна (Мијалковски, 2010: 216). Дакле, криминалистичко планирање је кључна претпоставка за успешну реализацију посебне доказне радње, у оквиру којег се планирају и паралелне криминалистичке мере које се састоје у прикривеној опсервацији службеника који закључује

⁴⁰ Симуловани послови могу одредити у једном од следећих облика: 1) симулована куповина (предмета кривичног дела, предмета којим је извршено кривично дело, предмета који су настали извршењем кривичног дела, предмета који служе за извршење кривичног дела, предмета на којима се налазе трагови кривичног дела, други предмети који се по било ком основу могу довести у везу са кривичним делом, учиниоцем или жртвом); 2) симулована продаја (предмета кривичног дела); 3) симуловано пружање пословних услуга (пословне услуге које за циљ имају праћење, откривање и доказивање криминалне делатности); 4) симуловано давање мита, 5) симуловано примање мита (Јовић, 2013: 117).

⁴¹ Види члан 175 став 3, члан 176 став 1, члан 177.

симуловану пословну радњу, све из разлога безбедности и ефикасности операције (спречавање евентуалног позивања осумњиченог да је кривично дело починио подстрекавањем од стране полицијског службеника или другог овлашћеног лица) (Јовић, 2013: 120).

Рачунарско претраживање података

Будући да је у преовладавајућем броју држава нормативно регулисано да је свака безбедносна и полицијска служба, као и други државни органи уколико располажу сазнањима од значаја за сузбијање организованог криминала (свака служба има базу података), дужна да их достави надлежној служби за борбу против организованог криминала, та чињеница у довољној мери указује на огромне могућности коришћења оваквих података за одбрану државе од организованог криминалаца (Мијалковски, 2010: 219, 220). Ову методу сматрамо веома важном из аспекта криминалистичко обавештајног и аналитичког истраживања личних и других података који се тичу кривичног дела и учиниоца. Таква врста истраживања података доприноси аналитичком сагледавању кључних елемената организованог криминалитета, односно кључних елемената конкретног кривичног дела или серије кривичних дела (Јовић, 2013: 122).

Остваривањем прописаних општих улсова за примену посебних доказних радњи (ЗКП, члан 161, став 1 и 2) на образложени предлог јавног тужиоца суд може одредити рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово поређење са подацима који се односе на осумњиченог и кривично дело (ЗКП, 2011, члан 178). О спровођењу ове доказне радње одлучује судија за претходни поступак образложеном наредбом, која садржи податке о осумњиченом, законски назив кривичног дела, опис података које је потребно рачунарски претражити и обрадити, означање државног органа који је дужан да спроведе претрагу тражених података, обим и време трајања посебне доказне радње (ЗКП, 2011, члан 179, став 1 и 2).

Временско трајање ове доказне радње је другачије регулисано за разлику од претходних, рачунарско претраживање може трајати највише три месеца, а због неопходности даљег прикупљања доказа може се изузетно продужити још највише

два пута у трајању од по три месеца (ЗКП, 2011, члан 179, став 3), док ову доказну радњу извршава полиција, Безбедносно-информативна агенција, Војнобезбедносна агенција, царинске, пореске или друге службе или други државни орган, односно правно лице које је на основу закона врши јавна овлашћења (ЗКП, 2011, члан 180, став 1). Поступак достављања прикупљеног материјала је на исти начин регулисан као и код претходних доказних радњи.

Практично посматрано, компјутерско претраживање личних и других података, спроводи се применом криминалистичких метода које су веома значајне за прикупљање података о кривичним делима и њиховим учиниоцима, прикупљени подаци се могу користити као доказ у кривичном поступку, посебно у домену када је потребно доказати континуитет криминалне активности осумњиченог. Овакве методе нарочито су познате као *проактивне*, чији је циљ да се за организовану криминалну групу, прикупе релевантни докази, за разлику од реактивних, односно конвенционалних мера којима се реагује по откривању кривичног дела, а то је фаза када је много теже обезбедити материјалне и друге доказе (Јовић, 2013: 126).

Контролисана испорука

У најсажетијем смислу, контролисана испорука представља тајну ангажованост полиције ради идентификације наручилаца, организатора и непосредних извршилаца кривичних дела организованог криминала, а састоји се у тајном надгледању илегалног транспорта предмета кривичног дела (дрога, оружје итд.), са одложеном реакцијом. Мера контролисане испоруке⁴² може се предузимати и само унутар граница државе и, уколико је успешна, има снажну превентивну и репресивну ефективност (Мијалковски, 2010: 218).

Четири су специфичности ове радње доказивања. Прво, Републички јавни тужилац, односно јавни тужилац посебне надлежности једини су надлежни

⁴² Контролисана испорука подразумева меру која може да се извршава на међународном – прекограничном и националном – локалном нивоу. На међународном нивоу на подручју више земаља, у зависности од земаља учесница, контролисана испорука може да буде *трансконтинентална, континентална, регионална и међудржавна*, односно на националном нивоу може се реализовати на нивоу *државе, регионалног и локалног* простора унутар државе (Јовић, 2013: 128).

субјекти доношења одлуке о примени радње. Друго, сврха примене радње је прикупљање доказа за поступак и откривање осумњичених. С овим циљем може се одредити контролисана испорука којом се дозвољава да, уз знање и под надзором надлежних органа, незаконите и сумњиве пошилике⁴³: буду испоручене у оквиру територије Републике Србије или да уђу, пређу или изађу са територије Републике Србије. Начин спровођења овако одређене испоруке одређује јавни тужилац који је одобрио њену реализацију (члан 181. ст. 1. и 2). Треће, контролисану испоруку спроводе полиција и други државни органи које одреди јавни тужилац, с тим да се улазак, прелазак или излазак незаконите или сумњиве пошилике са територије Републике Србије спроводи уз сагласност надлежних органа заинтересованих држава и на основу узајамности, у складу да потврђеним међународним уговорима којима се детаљније уређује њен садржај (члан 182. ст. 1. и 2). Четврто, по извршењу контролисане испоруке полиција, односно други државни орган доставља јавном тужиоцу извештај који садржи: податке о времену почетка и завршетка контролисане испоруке, податке о службеном лицу које је спровело радњу, опис примењених техничких средстава, податке о обухваћеним лицима и резултатима примењене контролисане испоруке (члан 182. став 3) (Бејатовић, 2016: 353, 354).

Поједина истраживања, указују да је извршавање контролисане испоруке најефикасније када се она спроводи на територији двеју држава, односно када се иницира и започне на територији једне, а реализује на територији друге суседне државе, ово пре свега из разлога што је смањена опасност од деконспирације, и смањена могућност уклањања односно потпуне или делимичне замене пошилике (Јовић, 2013: 130).

⁴³ Предмет контролисане испоруке јесте пошилка која је у закону алтернативно одређена као нелегална или сумњива. Нелегална пошилка подразумева пошилку за коју је на основу постојећих сазнања (по правилу то је основ сумње) извесно да се ради о предметима који су забрањени законом у смислу илегалног промета. Сумњива пошилка подразумева непостојање поузданих сазнања да се ради о нелегалном предмету али индиције указују на одређен степен вероватноће да су у питању предмети чији је илегални промет законом забрањен (Јовић, 2013: 127).

Прикривени иследник

Посебна доказна радња прикривени иследник може се одредити само за кривично дело за које посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности (ЗКП, 2011. члан 162, став 2), што подразумева да се доказна радња прикривени иследник може применити ради сузбијања или доказивања кривичног дела организовани криминал. Испуњењем општих услова за примену посебне доказне радње (ЗКП, члан 161, став 1 и 2) на образложени захтев јавног тужиоца суд може одредити ангажовање прикривеног иследника ако се коришћењем других посебних доказних радњи не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано (ЗКП, 2011, члан 183).

Ангажовање прикривеног иследника одређује судија за претходни поступак образложеном наредбом (ЗКП, 2011, члан 184, став 1), која садржи податке о лицима и групи према којима се примењује, опис могућих кривичних дела, начин, обим, место и трајање посебне доказне радње. У наредби може бити одређено да прикривени иследник може употребити техничка средства за фотографисање или тонско, оптичко или електронско снимање (ЗКП, 2011, члан 184, став 2). Временско трајање ангажовања прикривеног иследника је најдуже годину дана⁴⁴, док се на образложени захтев јавног тужиоца судија за претходни поступак може продужити трајање посебне доказне радње најдуже за шест месеци (ЗКП, 2011, члан 184, став 3). За прикривеног иследника се одређује, по правилу, овлашћено службено лице органа унутрашњих полсова, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције, а ако захтевају посебне околности случаја може бити и страни држављанин (ЗКП, 2011, члан 185, став 2), кога одређује под псеумонимом

⁴⁴ Примена мера из формално правног аспекта може да престане из два разлога: *први*, када истекне рок на који је одређена, и *други*, када престану разлози због којих је одређена. Из криминалистичког аспекта, предлог за прекид мере може да уследи из више разлога: 1) када дође до откривања – деконспирације саме мере у организованој криминалној групи; 2) када је угрожена безбедност прикривеног иследника; 3) када је прикривени иследник прешао на страну организоване криминалне групе; 4) када није могућа непрекидна контраообевештајна заштита прикривеног иследника. Сви наведени разлози су веома извесни и реално могући, и због тога их је неопходно дефинисати као могуће ситуације у оквиру плана операције ангажовања прикривеног иследника (Јовић, 2013: 147).

или шифром министар надлежан за унутрашње послове, директор Безбедносно-информативне агенције или директор Војнобезбедносне агенције, односно оно лице које они овласте (ЗКП, 2011, члан 185, став 1). Поред псеудонима или шифре, које се додељује прикривеном иследнику, ради заштите његовог идентитета, надлежни органи могу изменити податке у базама података и издати личне исправе са измењеним подацима, који представљају тајне податке (ЗКП, 2011, члан 185, став 3). Треба напоменути да је забрањено и кажњиво да прикривени иследник подстрекава на извршење кривичног дела (ЗКП, 2011, члан 185, став 4)

. Прикривени иследник у току ангажовања подноси периодичне извештаје свом непосредном старешини, док по завршетку његовог ангажовања, његов непосредни старешина доставља судији за претходни поступак фотографије, оптичке или електронске снимке, прикупљену документацију и све прибављене доказе и извештај који садржи: време почетка и завршетка ангажовања прикривеног иследника; шифру или псеудоним прикривеног иследника; опис примењених поступака и техничких средстава; податке о лицима обухваћеним посебном доказном радњом и опис постигнутих резултата (ЗКП, 2011, члан 186, став 1 и 2), док ће судија за претходни поступак материјал и извештај доставити јавном тужиоцу (ЗКП, 2011, члан 186, став 3)

Прикривени иследник се под шифром или псеудонимом може изузетно испитати у кривичном поступку као сведок (ЗКП, 2011, члан 187, став 1), а позива се преко свог старешине који непосредно пре испитивања својом изјавом пред судом потврђује истоветност прикривеног иследника (ЗКП, 2011, члан 187, став 3), док ће се испитивање прикривеног иследника као сведока обавити тако да се се странкама и браниоцу не открије истоветност прикривеног иследника (ЗКП, 2011, члан 187, став 1).

Напоследку, треба напоменути да институт прикривеног иследника у односу на одређени организовани криминални колективитет не искључује могућност полицијско-безбедносне компоненте да у свом оперативном раду користи тзв. информаторе (лица из састава организованих криминалаца) за прибављање доказа. Реч је о методу за који не морају тражити одобрење од надлежног судије, јер им закон прописује дотична овлашћења (Мијалковски, 2010: 215).

Закључак

Супростављање организованом криминалу примарно захтева законско уређење ове области, потом оснивање специјализованих органа за борбу против организованог криминала, као и предузимање одређених радњи тих органа, које могу бити превентивне и репресивне природе. У нашој држави је тежња ка превентивном деловању ка организованом криминалу, односно откривању постојања и деловања организованих криминалних група на територији наше државе, пре него што учине кривична дела. Проактивним деловањем, ствара се осећај сигурности код грађана, потврђује интегритет државних органа надлежних за борбу против организованог криминала и спречавају потенцијални учиниоци овог кривичног дела.

У Републици Србији законски основ супростављања организованом криминалу су КЗ, ЗКП и ЗоСОК; наиме, ЗоСОК уређује се организација и надлежност државних органа за борбу против организованог криминала – Служба за сузбијање организованог криминала, Тужилаштво за организовани криминал, Посебно одељење Вишег суда у Београду; ЗКП дефинише које посебне доказне радње је могуће применити код доказивања кривичног дела организованог криминала, које се могу користити и као истражне мере и радње. Поред законског основа, у Републици Србији постоји и стратешки основ супростављања организованом криминалу – Национална стратегија за борбу против организованог криминала, из 2009. године. Последњи у низу докумената је Процена претње од тешког и организованог криминала из 2015. године, или другачије SOCTA извештај (Serious and Organised Crime Threat Assessment), што је још једна потврда да се употпуњује нормативни аспект супростављања организованом криминалу. Међутим, да би нормативни аспект испунио своју сврху неопходно је ангажовање надлежних органа за борбу против организованог криминала, а тада ће борба против ове друштвено опасне појаве имати пуни смисао, који настаје спајањем нормативног и практичног деловања.

Литература

1. Бановић, Б. (2010). Организовани криминал. У: *Ризик, моћ, заштита: увођење у науке безбедности*. (стр. 249-272). Београд: Службени гласник, Факултет безбедности.
2. Бејатовић, С. (2016). *Кривично процесно право*. Београд: Службени гласник.
3. Бошковић, М. (1998). *Организовани криминалитет – први део – криминолошки и криминалистички аспекти*. Београд: Полицијска академија.
4. Бошковић, М. и Скакавац, З. (2009). *Организовани криминалитет: карактеристике и појавни облици*. Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије.
5. Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*. Београд: Досије студио.
6. Јанковић, М., Јанковић Б. (2014). Организоване криминалне групе као субјекти угрожавања безбедности. *Наука, безбедност, полиција*, 19(3), 135-145.
преузето 11. септембра 2017. са
http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/NBP_2014_3.pdf
7. Јовић, В. (2013). *Организовани криминалитет и његово сузбијање*. Београд: Институт за упоредно право.
8. Кековић, З. (2011). *Системи безбедности*. Београд: Факултет безбедности.
9. Коларић, Д. (2007). Борба против прања новца у националном и међународном кривичном праву. *Наука, безбедност, полиција*, 12(2), 61-82.
преузето 11. септембра 2017. са
http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/nbp_2007_2.pdf
10. Мијалковски, М. (2010). *Тероризам и организовани криминал*. Београд: Факултет безбедности.
11. Никач, Ж. и Симић, Б. (2013). Борба против организованог криминала-унутрашњи и међународни аспекти. У: *Супростављање организованом криминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре*. (стр. 205-218). Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
12. Симовић Хибер, И. (2007). Правни оквир феномена организованог криминала. *Зборник радова*. (115-132). Београд: Факултет безбедности.

13. Стајић, Љ. (2011). *Основи система безбедности: са основама истраживања безбедносних појава*. Нови Сад: Правни факултет.
 14. Стојановић, З. (2014). *Кривично право: општи део*. Београд: Правни факултет.
 15. Стојановић, З. и Делић, Н. (2014). *Кривично право: посебни део*. Београд: Правни факултет
 16. Теофиловић Т. и Теофиловић Н. (2014). *Организовани криминал*. Нови Пазар: Универзитет у Новом Пазару.
 17. Жарковић М., Бановић Б. и Ступар Љ. (2005). *Криминалистика*. Земун: Виша школа унутрашњих послова.
 18. Шкулић, М. (2014). Однос организованог криминалитета у кривичном правном смислу и саучесништва. *Наука, безбедност, полиција*, 19(3), 1-26.
- преузето 11. септембра 2017. са
http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/NBP_2014_3.pdf

Правни извори

1. Законик о кривичном поступку (2011). Службени гласник РС, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
2. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких дела (2002). Службени гласник РС, број 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – др. закон, 101/2011 – др. закон и 32/2013.
3. Кривични Законик (2005). Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – исправка, 107/2005 – исправка, 72/2009, 111/2009, 121/2009, 104/2013 и 108/2014.
4. Национална стратегија за борбу против организованог криминала (2009). Службени гласник РС, број 23/2009.
5. Стратегија националне безбедности Републике Србије (2009). Службени гласник РС, број 88/2009.